

СПОНУКА ДО РОЗДУМІВ

Енциклопедія Української Діаспори. Т. 1. Кн. 1. А — К / голов. ред. В. Маркусь; співред. Д. Маркусь. — Нью-Йорк; Чикаго: Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці, 2009. — 448 с.

Володимир Євтух

Видання книги про українців у Сполучених Штатах Америки в рамках проекту «Енциклопедія Української Діаспори» (ЕУД), на наш погляд, — подія непересічної ваги, яка спонукає до філософських і практичних роздумів не лише про дослідницький проект, дійсно новаторський, дійсно цікавий і продуктивний. Це — чергова нагода замислитися над долею українців, поза межами України суцільних, про тяглість українського етносу, про взаємодію різних його частин (материкової та діаспорних), про стосунки між різними поколіннями української діаспори, про роль зарубіжних українців у боротьбі за незалежність України й творення іміджу нашої держави у світовому співтоваристві та, зрештою, про ставлення України до тих українців, які через різні обставини опинилися поза її територією, та до їхніх нащадків. Проект «Енциклопедія Української Діаспори» може зібрати невичерпний матеріал, який збагачуватиме наші знання про Україну, про її людей, що своєю долею дотичні до її долі. І що надто важливо (у цьому, принаймні, убачаємо найбільшу його цінність) — це відтворення стану й, особливо, потенційних можливостей взаємодії України, українців зі світом, можливостей інтеграції їх у світове співтовариство (зважаючи на відмінність культур, менталітету, освіченості, дивацтва поведінки й примітивності мислення так званої української еліти — ідеться про тих, що «вискочили з конопель» і привласнили собі такий титул).

Свого часу, на початку 1990-х років, ми з професором Василем Маркусем (згодом — дійсний іноземний член НАН України) почали втілювати в життя його давній задум — видання енциклопедії про українців у всьому світі. В Україні на базі Центру етносціологічних та етнополітичних досліджень Інституту соціології НАН України за підтримки НАН України та Наукового товариства ім. Шев-

ченка в Америці було створено Бюро ЕУД, а в самому Центрі почав функціонувати відділ дослідження української діаспори. У висліді кількарічної діяльності «українського бюро ЕУД», як ми тоді його називали, нам удалося видати четвертий том Енциклопедії «Австралія — Азія — Африка» (1995), робота над яким розпочалася ще в Америці, та десять чисел часопису «Українська Діаспора». За цей час було зібрано матеріали до сьомого тому про українців у країнах колишнього Радянського Союзу. Та найважливіше — упродовж цього періоду склався цілий колектив ентузіастів ЕУД із Києва, Чикаго, Нью-Йорка, Москви, Санкт-Петербурга, багатьох інших міст Росії та країн Європи, які віддано працювали й продовжують працювати над проектом.

Через досить великий проміжок часу після появи першої книги проекту (майже п'ятнадцять років) з'явилася друга. Її підготовлено зусиллями працівників Чиказького бюро ЕУД, передусім ініціатора всього проекту Василя Маркуся, його дружини, доктора Дарії Маркусь, яка, на жаль, нещодавно відійшла в інший світ, родини Зайців (Чикаго), відомого українського вченого, професора Володимира Трощинського та багатьох інших: як працівників редакції, так і волонтерів.

Сьогодні ми маємо змогу оцінити лише частину їхнього доробку (у перспективі — поява другої і третьої книги цього тому). При перегляді сторінок книги відразу стає очевидною титанічна археографічна робота колективу, упадає в око вражаючий архівний матеріал, який є підґрунтям для написання статей. У відтинку від літери «А» до літери «К» умістилася сила-силенна інформації про долю конкретних вихідців з України та їхніх нащадків, організацію їх соціально-господарського життя, культурно-мистецьку активність, освітню

діяльність, інтеграцію в суспільство, особисті стосунки, міжетнічну взаємодію з вихідцями з інших країн тощо.

Зупинимося на характеристиці бодай певної частини матеріалу, важливої, на наш погляд, для розуміння феномену української діаспори у її американському вияві. До речі, у питанні визначення поняття «українська діаспора» ми завжди солідаризувалися з Василем Маркусем, що це люди, які «прибули з України, або їх нащадки, що зберігають певний зв'язок зі землею предків, свідомі країни свого походження, їх батьків і пращурів, що культурно і побутово щось зберегли і зберігають зі своєї спадщини, а найважливіше, що якимось ототожнюють себе з долею свого народу і готові причинитися до її покращення» (с. ІХ). Передусім варто поглянути на політичну карту Сполучених Штатів Америки, уміщену на початку видання. Вона не лише подає уявлення про розміри цієї країни, її географічне й політичне структурування, але й показує розсіяність українців по її території (адже нам відомо, що українці та їхні нащадки мешкають у всіх штатах цієї країни).

Виклад матеріалу здійснено за узгодженою на самому початку співпраці зарубіжних і українських учасників проекту структурою, апробованою в «австралійському» томові: 1) біографічно-життєписи людей різних професій подано в тій країні, у якій ця людина провела останній період життя. Виняток становлять ті особи, котрі з діаспори повернулися до України, але за кордоном провели значну частину свого життя; 2) перелік міст, поселень, штатів чи регіонів, у яких оселялися українці, подано за їх важливістю з погляду української присутності (наявність церковних громад, світських організацій; їх історія, пов'язана з українською громадою); 3) обов'язково зазначено центральні громадські організації й товариства різного типу, а місцеві (братські, політичні, виховні, молодіжні, студентські, жіночі, спортивні, кооперативні, мистецькі, професійні тощо) — лише ті, які існують під окремою назвою і залишили помітний слід у житті конкретної громади; 4) подано ті установи й заклади, які сприяють підтриманню й розвою

українства в США в усіх його виявах, зокрема й ті, які не є етнічно українськими, але стосуються українства; 5) уміщено інформацію про видання й публікації, які здійснювали українці або присвячені українській проблематиці; 6) тематичні статті про події та явища, які були знаковими й важливими для історії української діаспори, зокрема, у Сполучених Штатах Америки (скажімо, тиждень поневолених націй; тисячоліття хрещення України; зв'язки з Україною; асиміляційні процеси; пам'ятники, цвинтарі; фундації тощо).

Якщо з кожного структурного підрозділу засвоїти хоча б невелику частину інформації лише з першої книги американського тому, то складається вражаюча картина величі роду українського, благородства його людей, невичерпна сила натхненного духу в борні за волю й незалежність Української держави. Звернімо увагу на статті про окремих діячів українського сподвижництва в США. Особливо вражає кілька моментів у цьому контексті: а) досить високий рівень освіченості (у висліді навчання на етнічній батьківщині й продовження його у країні поселення) переважної більшості особистостей, представлених у книзі; б) елегантні й інтелектуальні постави діячів українського руху (такими виглядають вони на світлинах); в) відданість у служінні українській справі; г) інтегрованість у суспільство проживання й толерантність у міжетнічній взаємодії з представниками різних рас і народів, які населяють Америку. Олександр Архипенко (скульптор), Любомир Винар (історик), Яків Гніздівський (художник), Агапій Гончаренко (перший український іммігрант в Америці), Григорій Китастий (керівник славетної капели бандуристів), Мирон Куропась (фаховий дослідник історії українців у Сполучених Штатах) та багато-багато інших — особистості, добре знані в громадських та професійних колах України.

Вражають своєю потужністю особистості (за рівнем і якістю освіти, значимістю для українського руху в Америці), менш знані українському, але добре відомі американському соціуму. Що ми довідуємося, скажімо, про Андрія Добрянського: оперний співак, бас-баритон

(зауважмо, рідкісне явище в оперному співі); гімназію закінчив у таборі для переміщених осіб у Німеччині; співав на знаменитих сценах Нью-Йорка, зокрема, був солістом прославленої Метрополітен-опера. Оксана Драгоманова (племінниця Михайла Драгоманова): студіювала в Петербурзі, Відні, Парижі (Сорбонна), Голлівуді; активістка українського жіночого руху в Америці; письменниця і літературознавець, переклала твори Гі де Мопассана, Шарля де Костера, Жюльє Верна. Марта Богачевська-Хом'як: історик і громадська діячка; професійну освіту здобувала в Пенсильванському та Колумбійському університетах; викладала в американських університетах і коледжах; керівник Київського бюро фундації Фулбрайта. Михайло Борецький: економіст, державний урядовець, професор університету; здобув середню освіту у Львові, де почав політехнічні студії й продовжив їх у Ерлангені (Німеччина), звання доктора економіки здобув у Колумбійському університеті (один з найбільш знаних університетів Америки); понад 20 років працював у федеральному уряді як дослідник світової економіки; нагороджений золотою медаллю за заслуги від уряду США. Христина Зелінська: графік, дизайнер, педагог; студіювала в Коледжі мистецтв Мура, Пенсильванському університеті, Школі мистецтв і ремесел у Базелі (Швейцарія); викладала в Інституті мистецтв у Канзас-Сіті, в експериментальній мистецькій школі «F+F» у Цюриху, надзвичайний професор Університету мистецтв у Філадельфії; виставлялася в чисельних залах Львова, Нью-Йорка, Пітсбурга, Філадельфії, Чикаго. Ігор Зелік: соціолог, визнаний американським науковим співтовариством; соціологію студіював в Українському вільному університеті (Німеччина), університеті Сітон Гол, університеті Північної Кароліни та Колумбійському університеті; працює професором соціології в університеті Сітон Гол. Цю славетну когорту гідних українців Америки й усього українського етносу можна було б безкінечно продовжувати; а ще скільки відкриттів чекає на нас у наступних книгах!

Інформація про культурно-мистецьку діяльність американців українського походження й долучених до них громадян США інших етнічностей змушує, з одного боку, дивуватися, а з другого, — замислитися над цим у самій Україні. Прикладами, гідними подиву, можуть бути численні мистецькі колективи: хори «Боян» (Балтимор), «Дніпро» (Клівленд), «Думка» (Детройт), «Думка» (Нью-Йорк), «Євшан-зілля» (Міннеаполіс), «Кобзар» (Лос-Анджелес), ансамбль бандуристів у Сакраменто (Каліфорнія), капела бандуристок СУМ (Детройт), танцювальний ансамбль «Зоря» (Даллас) та ін. Існуючи завдяки ентузіазмові їх керівників і відданості справі їх учасників, вони впродовж десятиліть підтримують українське хорове й танцювальне мистецтво в американському культурному світі і стали ефективним ланцюжком трансляції знання про Україну громаді країни проживання. На цьому тлі замислюється над «культурним менеджментом» (підкреслимо, державним) в Україні: за його межі дедалі частіше виштовхується мистецтво такого штибу, натомість увага концентрується на «попсових» явищах культури.

Цікавий досвід для нинішніх українських реалій можна (звичайно, якщо виникає таке бажання) почерпнути з історії та сучасної діяльності різних громадських ініціатив — асоціацій, об'єднань, організацій, товариств. Ось невеликий їх перелік із книги, про яку йдеться (у США, як і в інших країнах, де проживають українці, таких багато): «Асоціація діячів української культури», «Асоціація колишніх українських політичних в'язнів советського та інших тоталітарних режимів», «Асоціація українських правників Америки», «Асоціація українців Америки», «Закордонне представництво української Гельсінської групи», «Зарево», об'єднання українських студентських товариств; «Злучений українсько-американський допомогивий комітет», «Жіноча громада», «Комітет об'єднаних українсько-американських організацій», «Координаційний комітет допомоги Україні» та ін. Власне, це приклад того, що ми

називаємо громадянським суспільством. Вони доклали чимало зусиль, щоб, з одного боку, зберегти українську громаду, як певною мірою цілісний конструкт, а з другого, — сприяти інтеграції вихідців з України в американське суспільство, передусім у громадсько-суспільні та соціальні відносини.

Важливим чинником згуртування українців та їх нащадків поза межами України, у даному разі в Сполучених Штатах, є друковане слово, тому вихідці з українських земель завжди надавали значної ваги видавничій діяльності. У книзі знаходимо достатньо інформації із цієї галузі: «Америка» — перша україномовна газета в США; «Бандура» — музично-літературний ілюстрований журнал (Нью-Йорк); «Бюлетень Товариства українських інженерів Америки»; «Вікно в Америку» — щотижневий тележурнал; «Вісник (The Herald)» — суспільно-політичний щомісячний журнал; «Записки наукового товариства ім. Шевченка» — неперіодичне наукове видання (Нью-Йорк); «Ethnic Forum (Етнічний форум)» — журнал етнічних студій та етнічної бібліографії.

Вищенаведені факти, відомості, короткі витримки з біографій видатних діячів українського етнонаціонального руху засвідчують, що впродовж більш як столітнього масового перебування вихідців з українських земель у Сполучених Штатах Америки простежувалася неймовірна концентрація українськості — української етнічності. І це попри те, що вона притлумлювалася в Радянській Україні і їй було не так легко віднаходити своє місце і пробитися в загальноамериканський етнокультурний та соціальний контекст за умов асиміляційного тиску й нерозуміння (а подеколи й жорсткого несприйняття) англоконформістською більшістю країни. Вочевидь, завдяки інтелекту, виснажливій праці (розумовій, фізичній), уродженій та набутій толерантності вихідцям з України та їхнім нащадкам удалося безконфліктно «вписатися» в американські по-

літичні, економічні, соціальні та культурні конструкти, здобути повагу, визнання в поліетнічному американському суспільстві, здобути досить пристойний соціальний статус у ньому. І це за умов, що в Америці всього досягати доводиться самотужки, своїм розумом, своєю працею (хіба що в новітній час, за окремими винятками, завдячуючи спадщині своїх попередників).

При ознайомленні з різноманітною інформацією, дотичною до українськості (у контексті особистостей) у США (а такої нам удалося доволі накопичити й по інших країнах Західного світу, куди доля закинула українців), виникає нестримне бажання порівняти ці відомості з інформацією з довідкових видань України, на кшталт «Імена України. Бібліографічний щорічник» чи подібних регіональних. Виявляється неприваблива ситуація: з більшості світлин, уміщених у таких виданнях, на нас дивляться похмурі обличчя, а часом важко на більшості з них помітити відблиск інтелігентності й освіченості, але досить часто можна прочитати, що ці «елітні» люди були активними комсомольцями, партійними функціонерами, з невизначеною освітою, і стали дуже спритними у налагодженні свого сумнівного бізнесу (скажімо, горілчаного, партійного будівництва тощо).

Насамкінець підкреслимо, що такі видання, як «Енциклопедія Української Діаспори» неймовірно збагачують наші знання про самих себе, як частки великого цілого (українства), інтенсифікують (принаймні, таке має відбуватися із цивілізованими людьми) нашу пам'ять і прагнення здобувати інформацію, щоб об'єднуватися задля збереження своєї самобутності перед викликами сучасного світу, особливо руйнівними. Тому збирання й опрацювання відомостей про українську присутність у світі та реставрація й конструювання її цілісності, тягlosti і єдності перетворюються у продуктивну, благородну справу.